

Mircea Eliade

Asya Simyası

çev.: Lale Arslan

Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, 108 s.

Mircea Eliade (1907-1986), şüphesiz geçen yüzyılın önde gelen dinler tarihçilerinden biriydi. Ancak onu, meslektaşlarından farklı kılan en önemli özelliği, aynı zamanda simya üzerine kapsamlı çalışmalar yapmış olmasıdır. Bugüne kadar, dinler tarihçilerinin eserlerinde sözünü dahi etmedikleri simya üzerine, o birkaç eser kaleme almıştır. Eliade'ın bu konuda ilk defa 1935'te *Asya Simyası* adı altında Rumence olarak yayınlanan çalışmasını, değişik dönemlerde yayınlanan *Babil Simyası ve Kozmolojisi* ile *Demirciler ve Simyacılar* adlı eserleri izledi. Bunlar dışında Eliade, hemen her eserinde çeşitli yönleriyle bu konu hakkındaki incelemelerini sürdürmüştür.

Ancak bu noktada bir dinler tarihçisi olarak Eliade'ın neden simya ile ilgilendiği sorusu önemlidir. Diğer eserlerini de dikkate alarak, onun bu çabası, bilimin ilk kaynaklarına dair dinî bir açıklama getirme gayreti olarak değerlendirilebilir. Çünkü, onun da

farkına vardığı gibi, simya çalışmaları yoluyla gizem ve bilim arasındaki çekişmenin izini sürmek, aynı zamanda modern dünyanın doğumuna yol açan tüm dönüşümleri de izlemek anlamına gelmektedir. Bu dönüşümleri izlemek ise, herkesten önce dinler tarihçisinin görevidir. Bu sebeple onun simya incelemelerini, dinler tarihi alanında yaptığı çalışmalardan bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Çalışmalarının merkezinde bulunan temel kavramları ve kullandığı metodolojiyi tanımak, onun simya çalışmalarının daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kavramsal Çerçeve ve Metodolojik Yaklaşım

Eliade'ın araştırmalarının merkezinde *kutsal* ve kutsalın ifadesi olan *semboller* ile *mitoslar* bulunmaktadır. Ona göre *kutsal*; mitoslar, ilâhî şekiller, nesnelere, semboller, insanlar, hayvanlar gibi hayal edilebilecek tüm biçimlerde tecellî eder ve tecellî ederken

dünyaya yeni bir boyut katar. Kendi içinde belirgin olmayan bu boyutu ancak *homo religiosus* (dindar insan) keşfedebilir. Böylece *homo religiosus*, dünyada özgül bir varoluşun sorumluluğunu yüklenmiş olur.

Eliade'a göre *sembol*, kutsalın tecellisini meydana getirerek veya devam ettirerek, insanın tarih ötesi dünyaya açılımını ve aşkın olanla temasını sağlar. *Mitos* ise, içerdiği kutsala ait sembolik dil sayesinde, insanın hayatında örnek niteliğindeki ilâhî davranışları devamlı güncelleştirmesini ve dünyayı kutsalın dairesi içinde muhafaza etmesini sağlar.

Bir dinler tarihçisi olarak Eliade, yapıtlarında bütüncül ve karşılaştırmalı bir bakış açısını benimsemektedir. Bu bakış açısı ise *tarihî*, *fenomenolojik* ve *hermenötik*ten oluşan üçlü bir yaklaşım üzerine kurulmuştur. Ona göre her dinî fenomen (olgu) aynı zamanda tarihsel bir fenomen olduğu ve her dinî tecrübe belirli bir tarihsel çerçevede ifade edilip iletildiği için; diğer birçok alanda olduğu gibi, dinler tarihinde de ilk adımı tarihçi atmaktadır. Dolayısıyla Eliade'a göre, dinler tarihçisi öncelikle bir *tarihçi* olmalıdır.

Eliade, dinî fenomeni tam anlamıyla belirleyebilmek amacıyla, onu en doğru biçimde karşıladığını düşündüğü *hierofani* kelimesini kullanır. Her dinî fenomen bir hierofani, yani *kutsalın tecellî*

etme eylemidir. Burada fenomenolojinin görevi ise, dinî fenomenlerin özlerini ve yapılarını anlamak, her *hierofaninin* (kutsalın tecellisinin) anlamını yorumlamak; oradan da, ilham edilmiş içeriği ve dinî anlamını çıkarmaktır. Böylece fenomenoloji, her dinî biçimin zaman içindeki gelişimini yeniden kurgulayarak anlamlarını belirtmektedir.

Tarihî yaklaşım ve fenomenolojik araştırmayı ise hermenötik takip etmektedir. Eliade'a göre fenomenolog, hermenötiğe özgü olan karşılaştırma işiyle uğraşmaz. Hermenötikle uğraşan kimse, tarihî araştırma ile düzenlenmiş ve fenomenolojik inceleme ile doğru bir biçimde yorumlanmış olan belgelerden yola çıkarak, dinî olguların içerdiği mesajı açıklayabilmek ve sentezini yapabilmek amacıyla bir karşılaştırma çabasına girişmelidir. Böylece o, dinî olgular içinden tarihi aşan özellikte olanları ayırabilir.

Asya Simyası

Asya Simyası, iki ana bölüme ("Asya Simyası" ve "Simya Söylencesi") ayrılmakta, ilk bölüm de kendi içinde üç kısımdan oluşmaktadır. Ancak, eserin Rumence olarak kaleme alınan orijinali sadece ilk bölümden oluşmaktaydı. "Simya Söylencesi" adlı ikinci bölüm ise, bölümün sonundaki dipnottan anlaşıldığına göre, 1976'da kaleme alınmıştır. Konusu bakımından da ilk bölüm-

den tamamen farklı olan “Simya Söylencesi”, daha sonra birinci bölüme eklenerek ikisi bir bütün hâlinde yayınlanmıştır.

Eliade, tamamını Çin simyasına ayırdığı birinci kısmın girişine, daha sonra *Babil Simyası ve Kozmolojisi* ile *Demirciler ve Simyacılar*’da da geniş bir şekilde ele aldığı, simya çalışmalarıyla ilgili yaklaşımına ve yöntemine dair birkaç hatırlatmayla başlar. Ona göre, simya ancak ön-kimya olarak kabul edildiği oranda bilim tarihçileri tarafından incelenmeye değer bulunmuştur. Onların simyaya olan ilgileri de her zaman simyanın “bilimsel” yüzüne dönük olmuş ve “bilimsel hakikat”, “tam gözlem”, “kesin deneyim” gibi değerlere ağırlık verildiği için, dikkatlerini ancak bu niteliklere sahip simya metinlerine yöneltmişlerdir. Ancak “doğa bilimleri”ni bu şekilde anlama tarzı yenedir ve ne mutlak ne de evrenselidir. Simya her zaman bir ön-kimya olarak karşımıza çıkmaz; çünkü, tarihte miktar ile boyut ölçülerini almayan başka “doğa bilimleri” de bulunmaktadır.

Eliade’a göre, başka yerlerde olduğu gibi Çin’de de simya, metallerin altına dönüştürülmesine ve bu sonucu elde etmek için yapılan işlemlerin *kurtarıcılığına (soteriyolojik)* duyulan inanç şeklinde tanımlanabilir. Bu inanç doğrultusunda Çin simyası geleneksel kozmolojik ilkeleri, ölümsüz ermişlerle ilgili mitleri,

ölümsüzlük iksirini, ömrün uzatılmasını, üstün mutluluğu ve tinsel içtenliği amaçlayan teknikleri kullanmıştır.

Çin’de simya teknikleri, ağırlıklı olarak Taocu ve Yeni Taocu çevrelerde benimsenmiştir. Çünkü Taoculuk, Çin toplumunun çok eski zamanlarına ait tahrip edilmiş *bikmeti* yeniden bulmaya çabalıyordu. Bu amaçla Taocu simyacılar eski dönemlere ait usulleri, sırları ve reçeteleri topladılar. Çinli simyacıların sık sık sözünü ettikleri “ölümsüzlük otu”, yaşam yüklü ve ebedî gençlik iksiri içeren hayvansal ya da bitkisel cevherler gibi kavramlar ile ölümsüzlerin oturduğu, girilemeyen bölgelere ilişkin mitler, Çin’in bu eski dönemlerine ait inançlardı.

Eliade birinci kısmın devamında, Çin simyasının belirlenebilen ilk metinlerinden (ki bu konuda hâlâ bir fikir birliğine varılmış değildir) başlayarak, Çinli simyacıların gerçekleştirdiği simya işlemleri ve bu işlemlerle elde etmeye çalıştıkları altının doğasına dair görüşlerini aktarır. Buradan hareketle, Çin simyasının “Çinlilerin -özellikle Taocuların- ölümsüzlüğü ararken kullandıkları sayısız teknikten biri” olduğunu söyler ve ekler: “Çin simyasını, Çin kültürünün ruh ve dünyayla ilgili temel kavramlarıyla ilişkilendirmeden anlamak olanaklı değildir.”

Çin inançlarına göre, nihaî hakikatin iki temel ögesi olan *yin*

(dişil) ve *yang* (eril), yeryüzü ve kozmos üzerindeki tüm maddelerde belli oranlarda bulunmaktadır. Zamanla Taocu çevreler tarafından Tao'yla da özdeşleştirilen *yang*, bir maddede ne kadar basınsa, o maddenin o kadar soylu ve bozulmaz olduğu düşünülür. Sıradan madenlerin soylu altına dönüştürülmesi, maddelerdeki *yin* azaltılıp *yang* artırılarak yapılır. *Yin* içeren maddeler *toprak ilkesinin* sembolleriyken; altın, yeşim taşı gibi *yang* açısından zengin olan maddeler, bunları taşıyanlara mükemmel bir sağlık, güç ve uzun ömür getirmekle kalmaz, simgeleri oldukları ilkeyle uyum içinde bulunulmasını ve tüm evrenle organik olarak barışık olunmasını da sağlarlar.

Eliade daha sonra *yang* içeren maddelerden özellikle yeşim taşıyı ele alır. Çünkü, *yang* ilkesinin özünü temsil ettiğine inanılan yeşim taşı, eski Çin toplumunun önemli simgelerinden biriydi. Yeşim taşı, içerdiği eril ilkenin birarada tutma işlevi sayesinde, *yin* ilkesinin bir işlevi olan dağılmaya karşı mücadele etmek için kullanılırdı. Hatta Çinliler tarafından yeşim taşı ve altın, cesetlerin korunmasında da kullanılmaktaydı. Böylece, ölüye simgesel güçleri aktararak, ölünün bozulmadan kalması sağlanırdı. Yeşim taşı yalnızca ölümsüzlüğe erişmek için kullanılmamıştır. Kimi Çinlilerin belli durumlarda taktıkları yeşim taşı bilezikler ve başka süsler, bu

kişilerin toplumsal konumunu da belirtirdi.

Eliade, yeşim taşının Çin'in toplumsal ve tinsel yaşamında oynadığı rol üzerinde bu kadar durmasının nedenini açıklarken, aslında kullandığı yöntemle dair ipuçlarını da verir. Eliade, Çin toplumsal yaşamında ve Çin simyasında önemli bir yeri olan yeşim taşı ile simyanın, tüm Çin gelenegine organik olarak bağlı olduğunu; en azından bu biçimiyle önemli bir "bilim" olmadığını ve ön-kimya belgeleriyle değil, bu tür belgeler üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermek istemektedir.

Eliade, kitabın yine Çin simyasına ayırdığı ikinci kısmına, birinci kısmında değindiği, Çin simyasının bilimsel teknikler üzerinde değil, daha çok tinsel teknikler üzerinde yükseldiği şeklindeki uyarısını yineleyerek başlar ve iksir (uzun ömür veya ölümsüzlük iksiri), altın (veya felsefe taşı), zincifrenin yapay yollardan hazırlanışı ve simyanın metalurji ile ilişkisi gibi daha çok 'bilimsel' bir çerçevede ele alınabilecek olan konulara, ancak bu uyarıyı yaptıktan sonra değinir. Bu sayede iksir, altın ve zincifre ile uzun ömür veya ölümsüzlük arasındaki ilişkiyi daha kolay bir şekilde tinsel teknikler açısından ele alan Eliade'a göre Çin simyası, simyacıların yapmak zorunda olduğu birtakım çileci ve âyinsel hazırlıklara dayalı tekniklerden oluşmaktaydı. Sim-

yacı, her işlem öncesi oruç tutmalı, adaklar adamalı ve arınmalıydı. Simya işlemi ise, kutsal olduğu ve ölümsüzlük arayışında bir mücadeleyi simgelediği için, din-dışı olan her şeyden uzakta tam bir arınmışlık içinde gerçekleştirilmeliydi. Eliade bu bağlamda, ölümsüzlük adası arayışını, yoga tekniğiyle nefesin düzenlenmesini ve ölümsüzlük ilacının bulunmasını konu alan birçok efsane ve söylence aktarmaktadır.

Buraya kadar Çin simyasını gizemci bir karakterde ele almaya çalışan Eliade; bölümün sonunda, ruhtan çok madenlerin dönüştürülmesiyle ilgilenen bir Çin simya geleneğinin de olduğunu belirtmektedir. Bu noktada simyayı, *iç simya* ve *dış simya* olarak ikiye ayıran Eliade, Çin simya geleneği içinde dış simyanın varlığını açıklayabilmek için iki varsayım üretir. İlk varsayımına göre, “gizemci” kaygılardan uzak, “doğal” eğilimli olan dış simyanın, yabancı etkiler sonucu (İran’dan ya da Araplarla yürütülen deniz ticareti ilişkilerinden kaynaklanarak) ortaya çıktığını söyler. Ancak, daha çok somut maddelerle çalışmaya dayalı bu tür bir simyanın, Çinlilerin tinselliklerine ve dünya görüşlerine uymadığını düşünen Eliade; kendisinin benimsediği genel yaklaşım tarzına da uyan ikinci varsayım üzerinde durur. Buna göre, her bir simya tekniğinin farklı zihinsel yapılara karşılık geldiği doğru olabilir: Bi-

ri gizemci ve aşkın, öteki din-dışı ve doğacı. Bu durumda dış etkiler de, din-dışı yapıların pragmatizme ve ampirizme olan eğilimlerini beslemiş olmalıdır.

Eserinin üçüncü kısmını Hint simyasına ayıran Eliade; Marco Polo, François Bernier, Emir Khusru ve el-Bîrûnî gibi seyyahların Hintli çileciler ve simyacılar üzerine kaleme aldıkları notlardan birkaç alıntı yaparak, bunları yorumlamaya çalışmaktadır. Bütün bu seyyahların notlarında göze çarpan ilk şey, Hintli çileci simyacıların -Çinli simyacılar gibi- büyüsel güçlerin, uzun ömrün ve ölümsüzlüğün peşinde olduklarıdır. Hindistan’da simyanın, özellikle *Tantracılar* olarak adlandırılan bazı çileci tarikatlar ile *Yogiler* tarafından biliniyor ve uygulanıyor olması ise dikkati çeken bir başka noktadır.

Hint simyasının, felsefesinin ve gizemciliğinin en üstün amacı *özgürlüğe* ulaşmaktır. Özgürleşme ise, insanın beden sağlığının korunması, yani ömrün uzatılması sayesinde mümkün olabilmekteydi. Eliade’a göre, Çin simyasının hedefleriyle de örtüşen bu üstün amaç, Hint simyasının tinsel teknikler içinde yer aldığını göstermektedir. Dolayısıyla, gerçekleştirilen simya işlemlerinin laboratuvar deneyleriyle bir ilgisi yoktu; aksine bu çalışmalar bir yandan ruhun arınmasını, öte yandan bedeninin özsel dönüşümünü amaçlamaktaydı.

Hint simyası üzerinde yapılan en önemli tartışmalar, Hint simyasının oluşumunda İslâm simyasının ne gibi etkileri olduğu konusundadır. Özellikle, Hint simyasında önemli bir yeri olan *cıva*-nın, simya metinlerinde geç ortaya çıktığını vurgulayan J. Ruska, Stapleton, R. Müler, E. von Lippmann gibi bilim tarihçilerinin çoğuna göre Hint simyasının menşei İslâm simyasıdır. Ancak Eliade bilim tarihçilerinin bu fikrini paylaşmadığını ifade ederek, İslâm simyasıyla Hint simyası arasındaki ilişkinin fazla abartılmaması gerektiğini söyler. Ona göre, Hint simyası üzerinde İslâm simyasının olası etkisi, Müslümanların Hindistan'a girmesinin ardından, *cıva*nın Hint simyasında kullanılmaya başlamasıyla belki kanıtlanabilir. Fakat bu o kadar da kolay değildir. Çünkü *cıva*nın, *Tantracı* simyacılar tarafından birtakım "kutsal" amaçlarla kullanıldığı ve Tantracılığın etkili olduğu bölgelerin de İslâmiyet'in en az etkisinde kalan bölgeler (Nepal gibi) olduğu bilinmektedir. Eliade, simyanın ve *cıva*nın İslâmiyet'ten önce Hindistan'daki varlığını göstermek için başta Tantra olmak üzere, yogilerin ve simya ile ilişkisi olan diğer çileci akımların eserlerinde anlatılan simya efsanelerini inceleme yoluna gitmektedir.

Eliade'a göre Hindistan'da, her ikisi de simya adını taşıyan iki farklı simya tekniği vardı. İlki,

özellikle el-Bîrûnî'nin de sözünü etmiş olduğu "özgün simya", Tantracılıkla ve öteki çileci akımlarla sıkı ilişkiler içinde bulunan gizemci bir teknikti. İkincisi ise, nesnelerin somut yönleriyle ilgilenen ve ön-kimya olarak adlandırılabilir bir teknikti. Birincisi sonsuz yaşam ve tinin özgürleşmesinin peşindeyken, ikincisi tıpla ya da sanayiyle ilgili eczaların hazırlanmasıyla uğraşıyordu. Bu sebeple her ikisi de simya olarak adlandırılabilir bile, bunlar arasında hiçbir neden-sonuç ilişkisi yoktu ve her birinin farklı zihinsel yapısı, farklı kaygıları vardı.

Eliade'ın Çin simyasında olduğu gibi Hint simyasında da açıklamakta karşılaştığı en büyük güçlük, simya uygulamalarının gizemci olmayan ve daha çok kimya olarak adlandırılan "deneysel" yönüdür. Eliade'ın bu konuda getirdiği açıklama, *Babil Simyası ve Kozmolojisi* ile *Demirciler ve Simyacılar* adlı eserlerinin konuyla ilgili kısımlarında yaptığı açıklamalarla kısmen çelişmektedir. Buna göre;

a. Kimya simyadan doğmamıştır. Kimya en başından beri simyayla birlikte, ama ondan ayrı bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Çok açık olmayan bilimsel unsurlar, ön-kimya metinleri, Hindistan'da en eski zamanlardan beri simya teknikleriyle eş-zamanlı olarak var olmuşlardır.

b. Cıva ile yapılan deneyler, geleneksel Hint simyasının yanında

yavaş yavaş gelişen iğreti bir önkimyaya yol açmıştır. İzleri ortaçağdan itibaren görülmeye başlanan bu yeni simya tekniğiyle özgün simya arasında zamanla hiçbir ilişki kalmamıştır. Çünkü simya işlemleri özgün anlamlarını kaybettiklerinde, yeni bir mantık ve yeni bir varlık nedeni kazanmışlardır. Bir zamanlar mistik ya da kozmolojik bir düzeyde olup bitenler artık laboratuvarında gerçekleşir ve işlemi gerçekleştiren simyacınnın zihni, deneyin ilk anlamını bir yana bırakıp kimyasal işlemin dışsal, aracısız yönünü *görmeye* başlar. Daha önce yoğunlaşma, çile çekme, tefekkür ve metafizik çaba gerektiren bir şey; artık yerini gözleme, meraka, imgeleme ve duyarlılığa bırakmıştır.

c) Çileci ve mistik Hint simya geleneği, eskiden beri *deneğe* dayanıyordu. Uygulanan simya işlemlerinin gerçekliğine ilişkin hiçbir kuşku yoktu; bunlar laboratuvarlarda çeşitli madensel ve bitkisel maddeler üzerinde gerçekleştirilen somut işlemlerdi. Ancak, bunların hepsinin mistik, metafizik bir anlamı vardı.

Her ne kadar Eliade bu eserinde ilk açıklamayı benimsemiş olsa da, diğer iki eserinde yaptığı açıklamalarla birlikte ele alındığında, hangisinin doğru olduğuna karar vermek zorlaşmaktadır.

Başta da belirttiğimiz gibi, hem yazılış tarihi hem de konusu bakımından kitabın ilk bölümünden farklı olan ikinci bölümün ana te-

ması, genel olarak *simya(cı)nnın amacı* veya *simya söylencesi* etrafında şekillenmektedir. Eliade, bu konularda bütüncül ve doğru bir bilgiye sahip olmamızı, çağdaş tarih yazımına bağlamaktadır. Çünkü, bundan önce simya, sadece sıradan bir ön-bilim veya saçma bâtil inançlar bütünü olarak görülüyordu.

Eliade'a göre simya, bulunduğu bütün kültürlerde "gizemci" bir geleneğe bağlı olmuştur. Bu geleneklerle içiçe olan simyacılar da eserlerini kaleme alırken her zaman gizli bir dil kullanmışlardır. Bu yüzden *giz* ve *gizlerin aktarılması*, simya söylencesinde merkezî bir role sahiptir. Özellikle Asya ya da Batı simyasında gizlerin aktarılması, oldukça yaygın bir söylencenin önemli bir bölümünü oluşturur.

Eliade, hemen bütün tekniklerin ve bilimlerin başlangıç dönemlerinde genel bir kural niteliği taşıyan gizini; simya sözkonusu olduğunda mükemmelliğe, bilgeliliğe, selâmete veya ölümsüzlüğe kavuşturacak yöntemleri açıkladığını ifade eder. Ancak, böylesi yöntemlerin peşinde olmalarının ardında, çok eskilere dayanan bir Batı ve Doğu tarihi olduğunu da göstermek istemektedir. Çünkü, arka plandaki bu ön-tarih, önemli bir söylencesel-dinsel yapı ortaya koymaktadır. Bu yapı ile simya uygulamaları arasındaki bağı en iyi, simgesel kökene dönüş törenleri (*regressus ad uterum*-ana rah-

mine geri dönüş gibi) gösterir. Gençleşmeyi veya yaşama yenisinden başlamayı ifade eden bu törenler; örtük olarak, zamanın akışı üzerinde belirli bir kontrol sağlamayı varsaymaktadır.

Simyacıların, doğanın yerine geçerek zamana hükmetme isteğini, *Demirciler ve Simyacılar* adlı eseri ile *Babil Simyası ve Kozmolojisi* adlı eserinin özellikle ikinci ve dördüncü bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alan Eliade; bu tür bir kavrayışı, ilk metalurjistler ile madencilerde görmenin mümkün olduğunu söyler. Ona göre, metalurjistler ile madenciler, “gerçek” maden filizlerinin bir veya iki bin yıl rahatsız edilmeden “yetişmeleri” için zamana bırakıldıklarında; toprağın bağrında “saf” madenlere (örneğin altına) dönüştüklerine ve bu *dönüşümü* isterlerse ateşle hızlandırabileceklerine inanıyorlardı. Benzer şekilde, simyacılar da buldukları *ikisirlerle* âdi

madenleri altın gibi daha soylu madenlere dönüştürecek aşamaları hızlandırmayı düşünüyorlardı. Bu ikisirler aynı zamanda insanları gençleştirebilir veya ölümsüz kılabildi.

Eliade, eserinin son birkaç sayfasını Rönesans dönemi simya çalışmalarına ayırmış ve J. Dee, R. Fludd, Paracelsus, R. Boyle ile Newton gibi aynı zamanda modern bilimin kurucuları arasında da yer alan, dönemin önemli bilim adamlarının simya ile ilişkilerini göstermeye çalışmıştır. Burası oldukça önemli bir noktadır; çünkü, Eliade’a göre modern bilim, simya düşüncesini devralarak farklı bir ideolojik bağlam içerisinde (kutsallıktan arındırarak) sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle simyacının doğayı dönüştürerek mükemmelleştirme ideali, sonsuz *ilerleme söylencesi* çevresinde kristalize olarak, farklı bir biçimde, Rönesans’tan sonra da varlığını sürdürmüştür.